

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасний стан та проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств, проведено аналіз головних економічних показників інноваційних процесів в Україні.

The modern state and problems of the financial providing of innovative development of enterprises are analysed, the analysis of main economic indicators of innovative processes is conducted in Ukraine.

Ключові слова: інноваційний розвиток, джерела фінансування, підприємства, конкурентоспроможність, державна підтримка, венчурний капітал.

Keywords: innovative development, sourcings, enterprise, competitiveness, state support, venture capital.

Розвиток господарських відносин у сучасній економічній системі України потребує від підприємств суттєвої зміни кількісних та якісних параметрів діяльності. Одним з основних напрямів стратегії розвитку України на сучасному етапі визнана модернізація економіки, тому що тільки інноваційно-орієнтована економіка здатна забезпечити випереджаючі темпи зростання.

Аналіз господарської практики свідчить, що сучасні темпи інноваційного розвитку вітчизняних підприємств є вкрай незадовільними. Незважаючи на те що впровадження інновацій на підприємствах є одним із способів удосконалення структури виробництва, підтримки високих темпів розвитку і рівня прибутковості, інновації досі не стали належним засобом підвищення конкурентоспроможності. Існуюча ситуація обумовлена рядом внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких найбільш вагомим є недосконалість фінансового забезпечення.

Питанням розкриття сутності фінансового забезпечення, дослідження різних підходів до підвищення ефективності фінансування інноваційної діяльності, виявлення та використання резервів для реалізації інноваційної діяльності, економічним обґрунтуванням інноваційних проектів, з'ясуванням причин виникнення негативних тенденцій у здійсненні інноваційної діяльності присвячено багато робіт зарубіжних та вітчизняних учених-економістів: В. Александрової, А. Гальчинського, В.Геєця, Т. Затонацької, М. Козоріз, О. Лапко, С. Онишко, А. Пересади, В.Семиноженка, М. Туган-Барановського, Л. Федулової, Р. Фатхудинова А. Чухно, Й.Шумпетера та інших.

Незважаючи на те що наукові напрацювання за даною тематикою є досить значними, існують питання, які залишаються недостатньо розробленими як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Деякі питання систематизації процесу фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств залишаються

невирішеними і потребують подальшого наукового розгляду, адже інноваційний розвиток є одним із головних напрямів стабілізації функціонування та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Метою статті є аналіз сучасного стану фінансового забезпечення інноваційного діяльності в Україні та визначення головних напрямів подальшого удосконалення механізмів фінансового стимулювання інноваційного розвитку підприємств.

Інноваційний розвиток – необхідна складова економіки України. На сьогодні немає країни, де б економічне змагання за лідерство на світових ринках не пов'язувалося б з інноваціями. Це зумовлено багатьма факторами: зношеність основних фондів виробництва, висока собівартість, як наслідок, – низька конкурентоспроможність товарів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, сировинне спрямування експорту та інші. І тому Україна повинна бути наготові використати інноваційний шанс підвищити конкурентоспроможність та виправити існуюче положення.

Головним завданням для підприємств всіх галузей народного господарства є скорочення витрат. Сьогодні на багатьох підприємствах використовуються застарілі обладнання й технології, що негативно впливає на ефективність їх роботи. За таких обставин велике значення має забезпечення інноваційного розвитку сучасних підприємств, що передбачає розв'язання багатьох фінансових проблем.

На сьогодні вже не існує сумнівів щодо необхідності переходу України на інноваційну модель економічного розвитку, оскільки практика доводить, що саме інноваційні зрушення на сучасному етапі розвитку країни здатні не тільки забезпечити високі показники економічного росту, але і вирішити певні екологічні і соціальні проблеми, забезпечити конкурентоспроможність підприємств і національної економіки взагалі, підвищити експортний потенціал країни.

Сучасний етап розвитку характеризується прискореними темпами науково-технічного прогресу та зростаючою інтелектуалізацією основних факторів виробництва. За цих умов розвиток продуктивних сил відбувається при тісній взаємодії науки і новітніх технологій, створення й упровадження інновацій, що є головним чинником успіху держави. Проте Україна демонструє непослідовність щодо реалізації соціально орієнтованої структурно-інноваційної моделі розвитку, яка обґрунтована в «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.)» [19]. Але, незважаючи на проект «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів», систему фінансового забезпечення інноваційного розвитку не визначено [16].

Однак в Україні практично не створені умови для ефективного здійснення і розвитку інноваційної діяльності. На шляху реалізації інновацій постають перешкоди правового, фінансового, організаційного характеру. Процеси ж створення нових інноваційних структур, які здатні реалізувати цілком комерційні проекти, мають стихійний характер.

Удосконалення державної системи стимулювання інноваційного розвитку шляхом впровадження певних заходів економічної політики є актуальним.

Активізація використання інноваційного чинника призведе до створення конкурентоспроможної української економіки, а для цього необхідне проведення активної державної інноваційної політики, спрямованої на розвиток науково-технічного потенціалу країни та формування українського бізнесу, зацікавленого у використанні інновацій [7, с.23].

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинених країнах. Реформування науково-технічного комплексу здійснюється непослідовно, без урахування загальновідомих чинників розвитку науково-технічного потенціалу.

На нашу думку, розробка і впровадження інновацій є пріоритетною складовою загальної стратегії економічного зростання країни. За останні роки накопичилося багато проблем, які стримують розвиток підприємств. Це відсутність фінансування, недостатність інформації про ринки збуту, високі

кредитні ставки, недостатньо розроблений механізм надання пільг підприємствам, низький технічний і технологічний рівень виробництва, слабка конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, недостатні темпи оновлення основних засобів, висока енерго- і матеріалоємність виробничих комплексів та інші.

Дослідження щодо інноваційного шляху розвитку країни показують, що за останні 10 років (з 2000 по 2010 роки) питома вага підприємств, які займалися інноваціями, знизилась з 18% до 13,8%, що свідчить про зниження інноваційної активності підприємств України [12].

Отже, маємо негативну тенденцію до зменшення питомої ваги підприємств, які займаються і впроваджують інновації. Тому необхідною умовою активізації інноваційної діяльності є поліпшення умов (податкові, законодавчі та інші) для функціонування таких підприємств з метою подальшого росту їх кількості.

Інноваційно-активними підприємствами кошти використовуються переважно на придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій, менше за обсягами витрачається на підготовку виробництва для запровадження таких інновацій, одними із найменших є витрати на придбання нових технологій. Тобто, утворюється розбалансованість витрат, більше витрачається на підготовку до упровадження і зовсім невелику долю витрат займають витрати підприємств на придбання саме інноваційних технологій.

Будь-який розроблений інноваційний проект потребує коштів на його реалізацію. Пошук джерел фінансування інноваційного розвитку промислових підприємств є однією з ключових проблем в інноваційній діяльності України.

Розглядаючи фінансове забезпечення інноваційного розвитку підприємств, необхідно розрізнати: джерела фінансового забезпечення; методи фінансового забезпечення.

Джерела фінансового забезпечення інноваційного розвитку – кошти та інші активи, які використовуються як фінансові ресурси.

Джерелами фінансування інноваційної діяльності можуть бути:

- власні фінансові ресурси суб'єктів господарської діяльності (амортизаційні відрахування, чистий прибуток та інші);
- кошти, залучені на фондовому ринку (шляхом емісії та розміщення корпоративних прав, боргових цінних паперів, депозитарних розписок та залучення інвестицій в інших формах);
- позикові фінансові ресурси (банківські кредити, комерційні кредити, державні позики, кредити міжнародних фінансових організацій);
- державні асигнування та кошти державних цільових фондів (фінансування, асигнування, дотації, субсидії);
- інші джерела (благодійні внески, допомога) [14, с.95].

За останні роки основним джерелом фінансування технологічних інновацій в Україні є власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування інноваційних робіт за останні 10 років збільшилась і становила 59,35% (табл.1). Ресурси, залучені на фондовому ринку, є незначними, також незначними є і довгострокові позики комерційних банків. Обсяг фінансування інноваційних робіт у 2010 році за рахунок державного бюджету становив всього 1,08% від загальної суми витрат на фінансування інноваційної діяльності, тільки 42 підприємства скористалися цими коштами.

Таблиця 1. Джерела фінансування інноваційної діяльності, млн. грн.*

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,1	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	114,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9

*Джерело [12]

В 2010 році фінансування інноваційної діяльності зменшилась до рівня 2008 року на 3948,7 млн. грн., або на 33,0%. З 2007 року спостерігається зменшення фінансування за рахунок власних коштів на 3224,4 млн. грн., або на 40,3%. З 2008

року спостерігається зменшення фінансування з державного бюджету на 249,9 млн. грн., або на 74,2%. За розглянутий період загальна сума витрат на фінансування інноваційної діяльності в 2010 році до рівня 2000 року збільшилася у 4,58 рази. За структурою фінансування найбільший обсяг у 2008 році було отримано від українських інвесторів, незначним був обсяг фінансування з державного бюджету (2,81%), меншим був обсяг надходжень від іноземних інвесторів (0,96%). У 2010 році збільшились обсяги фінансування інноваційної діяльності підприємств за рахунок іноземних інвесторів в 18,2 раз (що на 2278,3 млн. грн. більше, ніж у 2000 році). Зменшились фінансування в 2010 році за рахунок інших джерел в порівнянні з 2008 роком на 3506,0 млн. грн.

Наведені дані свідчать про те, що не мають чіткого плану розвитку інноваційної політики іноземні інвестори та державні посадовці. І якщо дії перших можна пояснити нестабільними загальноекономічними показниками, коливаннями в законодавчій базі, значним рівнем тінізації економіки, що збільшує ризик вкладення в інновації, то дії других, можна пояснити відсутністю фінансової зацікавленості держави.

Відсутність самодостатнього інноваційного сектора в економіці України викликає викривлення фінансово-інвестиційних потоків. Економічно активні інвестори завжди прагнуть збереження та примноження власних доходів. Якщо в економіці відсутній динамічний інноваційний сектор, вони шукатимуть інших сфер застосування своїх тимчасово вивільнених капіталів.

Наприклад, причинами незадовільного економічного розвитку переробних підприємств України є насамперед загальносистемні чинники: низька привабливість підприємств через існування несприятливого економічного середовища для вітчизняного та зарубіжного інвестора, що виявляється у збитковості і неефективності державного регулювання, нерозвиненості ринкової інфраструктури, відсутності дієвої системи правового регулювання, оптимального рівня податкового навантаження. Окрім того, потужним чинником є орієнтація нашої економіки на сировину. Українські несиловинні сектори на сьогодні програють як зовнішню конкуренцію за інвестиції, так і внутрішню міжгалузеву конкуренцію за залучення інвестиційних засобів, яку виграє сировинний сектор, що має в

умовах сприятливої цінової кон'юнктури на світових ринках значно вищу норму віддачі за вкладений капітал [18, с.84].

На сьогодні в Україні існує правове поле для здійснення інноваційної діяльності. Враховуючи обмеженість державних коштів, виникає нагальна необхідність вибору пріоритетних напрямів щодо бюджетних інвестицій, а також підвищення ефективності їх використання, а саме їх спрямування в інноваційні точки розвитку [5, с.37].

Методи фінансового забезпечення інноваційного розвитку – способи залучення фінансових ресурсів, засновані на довірній, нормативно-законодавчій основі, які припускають дотримання інтересів однієї зі сторін або взаємні, колективні інтереси.

Окремі методи фінансового забезпечення інноваційного розвитку ототожнюють з формою фінансування.

У вітчизняній науковій літературі традиційно виділяють такі основні методи фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств.

Так, у монографії [11, с.298] С.В. Онишко визначає, що власні фінансові ресурси суб'єктів господарської діяльності варто розглядати як фундаментальний елемент у системі руху інноваційних процесів підприємства. При цьому важливим є те, що власні фінансові ресурси виступають не тільки фактором забезпечення, а й стимулом до ведення інноваційної діяльності.

Цей метод може використовуватися при фінансуванні інновацій при реалізації невеликих, зокрема, локальних інноваційних проектів. Основу цього методу становить фінансування винятково за рахунок власних (внутрішніх) джерел (чистого прибутку, амортизаційних відрахувань і внутрішньогосподарчих резервів).

До переваг фінансового забезпечення власними коштами інноваційного розвитку промислових підприємств Г.В. Возняк, А.Я. Кузнецова відносять наступні [8, с.82]: підвищення фінансової стійкості за рахунок додатково сформованого з прибутку власного капіталу; формування і використання власних коштів, що відбувається стабільно впродовж року; спрощений механізм прийняття управлінських рішень; висока норма прибутку інвестованого капіталу, оскільки не потребує сплати позикового процента в будь-яких його формах; істотне зниження ризику неплатоспроможності та банкрутства при їх використанні.

Необхідно відзначити, що з усіх методів фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств самофінансування є найнадійнішим. Але його недолік полягає в тому, що він може бути використаний тільки для реалізації невеликих (локальних) інноваційних проектів, тобто фінансові ресурси джерел цього методу обмежені. Тому великомасштабні інноваційні проекти, як правило, можуть фінансуватися за рахунок як власних, так і позикових джерел.

Можна погодитись з авторами роботи [13, с.40], що в умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів розв'язання проблеми забезпечення достатнього фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності підприємств потребує пошуку перспективних джерел фінансування, серед яких – залучення банківського кредитування, активізація участі приватного сектору, використання заощаджень населення, підвищення ефективності програмно-цільової форми в системі фінансування тощо.

У роботі [13, с.41] стверджується, що при використанні кредитно-позикового методу найперспективнішим напрямом є залучення корпоративного сектору економіки з відповідними державними гарантіями фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності (на даний час в Україні він займає 0,16% загального обсягу фінансування, а разом з підприємствами колективної власності – близько 25%, тоді як у США останній показник становить 70-90%).

Державне фінансування інновацій здійснюється в таких формах, як:

- фінансова підтримка високоефективних інноваційно-інвестиційних проектів;
- фінансування в рамках цільових програм;
- фінансування проектів у рамках державних зовнішніх позик.

У той же час у роботі [3, с.146-147] зазначається, що для вирішення цієї проблеми на сучасному етапі держава має стати прямим замовником інноваційних розробок для конкретних підприємств, поступово збільшуючи обсяги фінансування як прикладних, так і насамперед фундаментальних досліджень.

Наступним методом фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств є акціонерне фінансування.

А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко зазначають, що розвиток фондового ринку має першочергове значення для збільшення інноваційного потенціалу економіки, тому що сплеск активності на фондовому ринку створює додаткові можливості для залучення підприємствами інвестиційного капіталу шляхом додаткової емісії акцій. Окрім того, можливість залучення банківського кредиту, як правило, залежить від курсової вартості акцій компанії, тобто розвитку ринку акцій. І навпаки, падіння котирувань на фондовому ринку уповільнює розвиток виробництва, зменшує можливості для підприємств залучати кошти шляхом нового випуску акцій [17, с.138].

Головним фінансовим інструментом для залучення довгострокових інвестицій у найближчій перспективі фахівці вважають цінні папери – акції та облігації. Фінансування інвестицій у реальний сектор економіки за допомогою ринку цінних паперів, залучення з цією метою через фондовий ринок неспекулятивних вітчизняних та іноземних капіталів мають стати найважливішим джерелом нового економічного зростання. Тобто завдяки ринку цінних паперів буде створено фінансовий механізм для запуску інвестицій, які забезпечать виживання і відновлення промисловості.

У роботі [10, с.185] Е.З. Малевський, ураховуючи специфіку побудови фінансової системи України, вважає, що венчурний капітал може скласти конкуренцію банківському капіталу у сфері фінансування ризикових високотехнологічних проектів.

За нинішніх умов одним з основних джерел фінансування інноваційної діяльності могли б стати кошти іноземних інвесторів. Світовий досвід показує, що в окремих країнах це є вагомим фактором підвищення інноваційної активності. Зокрема, за рахунок прямих інвестицій розв'язуються проблеми трансферу новітніх технологій, підприємницьких навичок і досвіду, можливе розширення спектру фінансових операцій. А портфельні інвестиції сприяють розвитку фінансового ринку в країні, якості корпоративного управління тощо.

Для розширення сфери позабюджетного фінансування науково-технічної й інноваційної сфери важливим є розвиток венчурного інвестування. Особливість цієї форми фінансування в тому, що венчурні фонди надають кошти підприємцям на безпроцентній основі, а в обмін отримують цінні папери підприємства, що підтверджують право на участь у бізнесі та розподілі прибутків. Венчурні фонди, як правило є фондами прямих інвестицій [15, с.21].

У світовій практиці венчурний бізнес зарекомендував себе як один з найбільш дієвих інструментів підтримки і розвитку реального сектора економіки. Венчурний капітал вплинув на розвиток таких галузей промисловості, як напівпровідникова електроніка, обчислювальна техніка, інформаційні технології, біотехнологія. Наприклад, у 90-і рр. у венчурному бізнесі Європи було акумульовано 102,8 млрд. євро довгострокового капіталу, а кількість проінвестованих компаній перевищує 200 тис. [9, с.29].

У 20 країнах Західної Європи нараховується 500 венчурних фондів, щорічний обсяг інвестицій яких досягає 14,5 млрд. євро. Стрімкий розвиток венчурного інвестування полягає у високих показниках ефективності діяльності венчурних фондів. Середньосвітові показники річного прибутку фондів становлять 17—25%, що значно перевищує показники банківської прибутковості [17, с.517].

На жаль, на сьогодні в Україні венчурний бізнес знаходиться на початковому етапі становлення. Обсяг вкладень венчурних фондів у інноваційний сектор не перевищує 5% від загального обсягу прямих інвестицій [19, с.205].

Кількість венчурних інвесторів в Україні сьогодні надто мала, до того ж серед них майже відсутні венчурні фонди з вітчизняним капіталом. Загальна сума залученого венчурними фондами капіталу коливається в межах 200 – 300 млн. дол., але фактично інвестовано не більше 100 млн., при цьому розмір вкладених коштів в Україні становить не більше відсотка від щорічних надходжень до європейських венчурних фондів [6, с.47].

Характерними рисами вітчизняної моделі венчурного фінансування є створення венчурних фондів переважно в межах великих компаній, широка технологічна і функціональна спеціалізація венчурних організацій, орієнтація переважно на фінансування розширення та реструктуризації компаній, фактична відсутність корпоративного венчурного капіталу, що не відповідає вимогам сталого розвитку інноваційного сектору. Крім того, якщо в США основними джерелами венчурного капіталу є кошти пенсійних фондів і страхових компаній, неприбуткових організацій, то в Україні використовуються переважно кошти державних установ чи іноземних фондів.

Такий стан венчурного фінансування в Україні обумовлений цілою низкою причин: нестабільністю економічного і політичного середовища; складністю системи оподаткування; відсутністю законодавчих умов для розвитку венчурних фондів; відсутністю гарантій для інвесторів; нерозвиненістю фондового ринку та інноваційної інфраструктури; нерозумінням вітчизняними підприємцями механізму венчурного інвестування та непрозорістю фінансової діяльності українських підприємств.

Подальший розвиток венчурного фінансування потребує чіткішої державної політики сприяння шляхом вдосконалення відповідного законодавства та розробки заходів фінансового стимулювання венчурних інвестицій (надання податкових пільг, державних гарантій, страхування інвестицій тощо), створення інноваційного конкурентного середовища, у тому числі за рахунок залучення до нього малих а

середніх підприємств, підвищення кваліфікаційного рівня підприємців та управлінського персоналу.

Отже, основними проблемами фінансового забезпечення інноваційного розвитку в Україні є незначна частка коштів державного бюджету, які спрямовуються на фінансування інноваційних програм, непослідовність проведення інноваційної політики, недостатня диверсифікованість джерел фінансування інновацій та нерозвиненість фінансових інституцій.

Для активізації інноваційної діяльності в Україні необхідно поряд з розширенням прямих методів державної підтримки та удосконаленням застосування програмно-цільового методу планування інноваційного розвитку, створити умови для розвитку венчурного капіталу, фондів інноваційного розвитку, розширити масштаби участі приватного сектору, неприбуткових організацій та іноземного капіталу.

Перспективні напрями подальших досліджень пов'язані з вдосконаленням методів державного фінансування та контролем за ефективним використанням, з розробкою системи пільгового кредитування інновацій та страхування ризику їх здійснення, дослідженням механізмів щодо сприяння іноземному інвестуванню інноваційної сфери, вдосконаленням функціонування венчурного капіталу.

Література

1. Васильєва Т. А. Взаємодія держави і банків при формуванні національної мережі венчурних фондів в Україні / Т. А. Васильєва // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 4. - С. 204-212
2. Гальчинский А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины / А. Гальчинський, С. Левочкин // Экономика Украины. – 2005. – № 7. – С. 23-35.
3. Гейер Г.В. Управление в условиях инновационной конкуренции: моногр. / Г.В. Гейер. – Донецк: Норд-Пресс – ДонГУЭТ, 2006. – 325 с.
4. Головченко Т. М., Остапенко А.С. Інноваційний розвиток підприємств та його фінансове забезпечення/ Т. М. Головченко, Остапенко А.С.// Інноваційно-інвестиційні проблеми: Збірник наукових праць. – № 7. – Дніпропетровськ : ПДАБА. – 2011. – С. 36-39.
5. Затонацька Т. Г. Економіко-правові аспекти бюджетного інвестування в інноваційній сфері / Т. Г. Затонацька // Фінанси України. – 2007. – №4. – С. 36-43.
6. Зінченко О. Становлення венчурного фінансування / О. Зінченко, В. Ільчук // Фінанси України. – 2004. – №10. – С. 46–49
7. Космидайло І. В. Проблеми інноваційного розвитку в Україні та шляхи їх вирішення / І. В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2. – С. 20-27.
8. Кузнєцова А.Я. Сучасний стан та основні чинники фінансового стимулювання науково-технічного розвитку України / А.Я. Кузнєцова, Я.Т. Карпа, Г.В. Возняк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкова трансформація

України: зб. наук. пр. Інституту регіональних досліджень НАН України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2004. – Вип. I (XLV). – С. 139-149.

9. Лапко О. О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки / О. О. Лапко // Економіка і прогнозування. - 2006. - №3. - С. 25-42.

10. Малевський Е.З. До питання створення національної системи венчурного інвестування в умовах ринкової трансформації / Е.З. Малевський // Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні: наук. зб. – Львів: Інтереко, 2005. – Спецвипуск. – № 15, ч. 1. – С. 183-190.

11. Онишко С.В. Реалізація властивостей системи інноваційного розвитку / С.В. Онишко // Фінанси України. – 2004. – №3. – С. 113-117.

12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Пашута Н. Развитие национальной инновационной системы Украины / Н. Пашута, Л. Федулова // Экономика Украины. – 2005. – №4. – С. 35-47.

14. Поддєрьогін А. М. Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України / А. М. Поддєрьогін, А. В. Корнилюк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 95.

15. Поручник А. М. Венчурний капітал: Зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: монографія / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк; КНЕУ. - К.: Видавництво КНЕУ, 2000. - 172 с.

16. Про рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів" : Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010 р. № 2632-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

17. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. - Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 562 с.

18. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток промисловості України : тенденції та закономірності / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3. – С. 82-97.

19. Шляхом європейської інтеграції : Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки № 493/2004 від 28.04.2004. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>